

CONTEXTUL ȘCOLAR AL SOCIALIZĂRII

Angela TELEMAN

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Socializarea reprezintă activitatea de formare-dezvoltare a personalității umane în corespundere cu normele și idealul social. Dezvoltarea socială a indivizilor, între abordarea *micro* și *macro*, s-a fundamentat din paradigma normativă și interpretativă a procesului integral de socializare care a demarat în timp prin interacțiune socială, integrare socială și percepție interpersonală. Socializarea, în contextul școlar, este un proces continuu prin care elevii își ajustează comportamentele la cerințele comunității.

Cuvinte-cheie: *socializare, interacțiune socială, integrare socială, socializare primară, socializare secundară, învățare socială.*

SCHOLAR CONTEXT OF SOCIALIZATION

Socialization is the process of development of the human personality in accordance with the rules and social ideal. Social development of individuals, between micro and macro approach, was grounded in normative and interpretative paradigm of full socialization process which started in time through social interaction, social integration and interpersonal perception. Socialization in the context of the school, is a continuous process through which pupils shall be adjusted to the requirements of community behaviours.

Keywords: *socialization, social interaction, social integration, secondary socialization, primary socialization, social learning.*

Introducere

O educație de calitate este axată pe imperative anticipative. Tendințele de evoluție ale societății postmoderne pot fi apreciate prin gradul de adecvare a unor componente structurale și funcționale la o dinamică socială dezvoltată în condiții determinate.

Educația nu poate fi reproductoare a imperativelor sociale, ci orientează spre actualizarea sistemului în acord cu dinamica socială. Fiecărui individ îi sunt desemnate căi de familiarizare cu valorile și atitudinile societății. Procesul interiorizării lor constituie *socializarea indivizilor*, prin care ființa umană intră în contact și preia pe parcursul întregii vieți elementele socioculturale ale mediului său, le integrează structurilor personalității sub influența experiențelor și agenților. Termenul „socializare” este folosit în general pentru a desemna aceste căi de familiarizare a individului cu valorile și atitudinile societății și „desemnează acel proces în cursul căruia sunt modelate atitudinile sociale” [14, p.17].

Dimensiunea teoretică

Din perspectivă psihologică, *socializarea este un proces progresiv și cumulativ prin care copilul, în timpul dezvoltării sale, asimilează comportamentele, valorile, normele, codurile, rolurile, riturile, obiceiurile, convențiile și modurile de gândire proprii mediului înconjurător sociocultural* [7, p.730].

Din perspectivă pedagogică, *socializarea reprezintă activitatea de formare-dezvoltare a personalității umane în corespundere cu normele și idealul social* [2, p.23].

Din perspectivă sociologică, *socializarea este un proces interactiv de comunicare, presupunând o dublă considerare a dezvoltării individuale și a influențelor sociale, respectiv modul personal de receptare și interpretare a mesajelor sociale și dinamica variabilă a intensității și influențelor sociale* [apud 13, p.9].

Abordarea perspectivei sociale a educației se centrează pe problematica raportului dintre educație și societate. Evoluțiile postmoderne susțin dezvoltarea socială a indivizilor între abordarea *micro* și *macro* și s-au fundamentat din *paradigma normativă și interpretativă* a procesului integral de socializare, care a demarat în timp prin demonstrarea necesității interacțiunii sociale, integrării sociale și percepției interpersonale pentru dezvoltarea comportamentului prosocial.

Interacțiunea socială este un proces interpersonal prin care indivizii aflați în contact își modifică temporar comportamentele, unii față de alții, prin stimulare reciprocă continuă. Interacțiunea socială este modul de comportament existent într-un grup. După J.Dolz, apartenența la o comunitate de interpretare a unităților de reprezentare permite înțelegerea și anticiparea activităților altuia; de asemenea, ea permite modificarea comportamentului propriu, ținând seama de punctul de vedere al celuilalt [apud 4].

În cadrul interacțiunii sociale, Robert Park [apud 17] semnaleză două postulate de la care se dezvoltă următoarele teze:

- ✓ Fiecare actor trebuie să pună în acțiune proceduri de interpretare a activităților sale zilnice.
- ✓ Acțiunea socială este o realizare practică.

Astfel, H.Mehan tratează aceste structuri sociale ca fapte sociale constructive și obiective ale indivizilor [apud 14].

D.Salade [14] arată perspectiva pedagogică a *integrării sociale* prin:

- stimularea dorinței și a capacităților de a pune toată energia în slujba cauzei comune a studenților;
- formarea și dezvoltarea aspirațiilor, axate pe valori social-morale;
- armonizarea elementului individual cu cel social;
- cunoașterea și acceptarea scării de valori sociale;
- elaborarea mecanismelor de adaptare a copiilor în societate.

Integrarea socială permite individului nu doar să între în relații funcționale cu lumea, să-și satisfacă trebuințele de a fi stimulat și de a acționa, ci și de a răspunde la trebuințele interpersonale de participare, afiliere și confirmare.

Percepția interpersonală, inferențele sociale, relațiile afinitare, climatul de grup reprezintă câteva aspecte referitoare la dimensiunea socială a vieții elevilor. Asimilarea valorilor, normelor și regulilor care ghidează conduita, interacțiunea cu ceilalți, influențarea acestora, rezolvarea conflictelor, manifestarea în grup depind de bogăția experiențelor socializatoare ale tinerilor din instituțiile de învățământ superior. Aceste concepte prezintă socializarea ca un proces continuu.

Dezvoltarea socială a copilului constă, după G.Sion [apud 3], în asimilarea de conduite care acoperă două câmpuri: cel al actelor sociale observabile și cel al experiențelor personale intime. La reacțiile la stimuli externi și interni se adaugă semnele și simbolurile semnificative care devin treptat prevalente. Socializarea copiilor este procesul care poate fi analizat prin sinteza caracteristicilor următoarelor componente:

1. Specificul învățării sociale la elevi;
2. Elucidarea indicatorilor tabloului normativității structurii sociocomportamentale.

Mecanismul fundamental al socializării este **învățarea socială**. Ea se suprapune până aproape de indistinție cu procesul socializării. Totuși, noțiunea de învățare socială se consideră ca reprezentând procesele psihologice prin care indivizii acumulează cunoștințe, reguli, norme, valori, deprinderi comportamentale ce privesc viața socială în desfășurarea ei concretă.

D.Popovici [12] analizează învățarea socială în general, considerând că ar avea două caracteristici principale: ea se referă la un *conținut social* (conduita față de celălalt și în grupuri și situații sociale specifice); este cu precădere o învățare pe cont propriu, neinstituționalizată ca atare, are loc empiric, la nivelul cotidianului.

În sensul mai sus sugerat, S.Cristea [6] susține că învățarea socială este de trei tipuri: directă, indirectă și ceea ce am putea numi complex-cognitivă.

Învățarea directă [3] se bazează pe legea încercării și erorii și a recompensei și pedepsei imediate, directe. Ea are în centru mecanismul reîntăririi. Mâncatul cu lingurița de către copiii mici este un exemplu de achiziționare a unor deprinderi sociale prin combinarea recompenselor (hrană, încurajare verbală) cu eventuale pedepse (datul peste mână ș.a.). La vârstă mică, aproape totul se învață prin sancționarea (pozitivă sau negativă) copiilor de către cei mai mari.

Învățarea indirectă [2] înseamnă că cel în cauză nu acumulează și sedimentează cunoștințe, atitudini și comportamente sociale prin experiența nemijlocită, ci observându-i pe ceilalți. De subliniat că actorul social observă și reține nu doar ce face semenul lui, dar mai ales ce i se întâmplă acestuia în urma actelor sale. Acest tip de învățare socială, care se mai numește și observațională, presupune înregistrarea și interpretarea atentă a comportamentelor celorlalți prin prisma consecințelor lor. E ușor de sesizat că o atare învățare este mult mai profitabilă decât cea prin încercare și eroare pe propria piele. De fapt, odată cu depășirea vârstei de 3-5 ani învățarea observațională are o pondere tot mai mare, iar la vârsta adultă, alături de învățarea complex-cognitivă, ea este sursa principală de control asupra comportamentului. Se selectează și se reproduc astfel comportamentele considerate normale și dezirabile într-un context sociocultural dat.

Atât învățarea socială directă, cât și cea indirectă, susțin E.Stănculescu [16] și T.Crețu [4], presupun prezența unei acțiuni concrete (personală pentru cea directă și a altora pentru cea indirectă) și înregistrarea în memorie a consecințelor comportamentale. Întrucât aceste tipuri de învățare sunt mai simple și specifice, ele au format în mod tradițional obiect de studiu al psihologiei și psihologiei sociale.

În cazul învățării comportamentelor sociale, ca și al acumulării cunoștințelor despre natură în genere, P.Popescu-Neveanu [11] consideră că omenirea însăși a urmat în istoria sa aceste modificări de ponderi.

Învățarea socială și socializarea se desfășoară pe fundalul *interacțiunii sociale*. Datorită și transformărilor de ansamblu în societate – deplasarea de la modelul autoritar și paternal la democrație și pluralism – acum studiile de specialitate arată cât de mult influențează și copiii pe părinții lor. D.Buss (1981) a constatat că în interacțiunea părinți-copii în socializare contează nivelul general de activism al acestora din urmă și în sensul că față de copiii cu un înalt nivel de activism părinții sunt mai ostili și nerăbdători decât față de cei cu un nivel mai scăzut.

M.Boza [2] consideră că traseul inserției individului în viața socială plenară (procesul socializării) nu este unul liniar și uniform. Abordarea clasică din științele socioumanistice distinge două mari faze:

- a) socializarea primară și
- b) socializarea secundară.

Socializarea primară înseamnă socializarea propriu-zisă, care are loc în copilărie și pe care individul, născut doar cu potențialități pentru viața socială, devine un membru efectiv al ei, devine ființă umană. Se interiorizează lumea socială, se cristalizează versiunea subiectivă a realității socioumane obiective.

A.Ardeanu [apud 7] consideră că agenții ce mediază această interiorizare (internalizare) sunt în primul rând indivizii apropiați și relevanți pentru copil, persoane ce au intrat în literatura de specialitate încoace sub denumirea de **persoane semnificative** (significant others), și, întrucât copilul se naște într-o structură socială dată, persoanele semnificative (dintre care părinții ocupă locul central) îi sunt oarecum impuse, predefinite. Acești „alții” relevanți, cu care copilul se și identifică, intermediază realitatea pe care o va internaliza, modificând-o în raport cu propria lor experiență de viață. Lumea socială se prezintă astfel personalității în formare filtrată printr-o dublă selectivitate (statutul socioeconomic și profilul axiologic al persoanelor semnificative). Un copil din păturile sărace, de exemplu, nu doar că absoarbe perspectiva respectivelor pături asupra lumii sociale, dar o absoarbe colorată de particularitățile atașate ei de părinții și apropiații lui. În procesul necontenitei interacțiuni dintre individul în creștere și ceilalți (semnificativi) are loc și formarea eu-lui (sinelui) și a identității de sine. De fapt, în considerabilă măsură eu-l (sinele) reflectă atitudinile persoanelor semnificative față de individul respectiv, deși nu putem reduce autoidentificarea (imaginea de sine) la o simplă copie a identificării de către ceilalți.

Treptat, prin socializarea primară [3], copilul ajunge la transgresarea situațiilor și persoanelor specifice, învață roluri, atitudini și comportamente generale. Dacă mama arată întotdeauna o atitudine negativă față de el atunci când se murdărește în timpul mesei și dacă această atitudine va fi manifestată și de alte persoane semnificative (tatăl, bunica, sora mai mare etc.), generalitatea normei se va extinde în subiectivitatea copilului. Pasul decisiv urmează când el își dă seama că toată lumea este împotriva practicii vizate. Este trecerea de la reacțiile față de rolurile și atitudinile unor persoane concrete la un **altul generalizat**. Altul generalizat înseamnă recunoașterea societății ca atare și, totodată, atingerea stabilității, a consistenței și continuității autoidentificării, a imaginii de sine, a eu-lui (sinelui) în sens larg. Copilul își reprezintă acum o identitate proprie nu doar vizavi de cutare persoană, ci o identitate în general, care este resimțită ca aceeași, indiferent de indivizii pe care îi întâlnește. Prin socializarea primară, în stadiul ei de generalizare se stabilește o simetrie (nu totală, bineînțeles) între realitatea obiectivă și cea subiectivă.

În *Psihologia dezvoltării*, interiorizarea atitudinilor, după M.Boza [2], primul stadiu reprezintă interiorizarea atitudinilor celorlalți la adresa sa și a rolurilor care se joacă în situații interactive particulare. Al doilea stadiu adaugă integrarea atitudinilor sociale ale grupului de apartenență. Sinele devine o reflexie individuală a comportamentului social al grupului, adică a procesului de generalizare a reprezentării celorlalți.

La vârsta școlară mică este dominantă *învățarea socială* [8]. Învățarea socială este acel tip de învățare pe care copilul, prin intermediul experienței și interacțiunii, dobândește o serie de semnificații sociale, valori sociale, stiluri comportamentale, roluri, comportamente interpersonale. Copilul este stimulat în dobândirea acestor achiziții de o serie de nevoi și trebuințe psihosociale noi, dar dacă comportamentul observat este și întărit, el va fi asimilat cu o mai mare ușurință. Între factorii ce conduc la o mai mare întărire a comportamentului se menționează aprobarea, recompensa și sancțiunea morală. Imitarea, observarea, implicarea și participarea directă oferă copilului posibilitatea de a asimila noi comportamente, constituind prin aceasta baza învățării sociale.

2. Liniile-forță ale maturității umane pentru structura sociocomportamentale sunt, după E.Badea [apud 1]:

- reducerea anxietății;
- controlul actelor emoțional-afective;
- conștiința de sine;
- conștiința de alții;
- atitudini adaptate față de valori;
- socioabilitate și inteligență socială;
- simțul răspunderii;
- susținerea climatului echilibrat în diverse grupuri sociale;
- înțelegerea normelor de grup.

Demers aplicativ

Socializarea formează o sensibilitate deosebită pentru stimulii sociali, implică individul în cadrul contribuțiilor sale în raport cu semenii, învățându-l arta participării și colaborării. Modelarea socială se fundamentează pe trebuința de afiliere, manifestată în dorința de a face parte dintr-un grup, realizându-se autoafirmarea. În cursul socializării indivizii își vor ajusta comportamentele la cerințele comunității, iar societatea realizează o uniformizare, un control al membrilor ei. Controlul este realizat prin instruirea unor criterii valoric-normative.

Fl.Frumos [9] consideră că pentru a asigura dezvoltarea socială a copiilor este necesar ca toate demersurile instructiv-educative să se focalizeze pe:

- 1) *formarea și dezvoltarea la copii a abilităților de interacțiune cu adulții, cu copiii de vârste apropiate;*
- 2) *formarea comportamentelor prosociale;*
- 3) *dezvoltarea conceptului de sine.*

Nivelul de dezvoltare a abilităților sociale urmează a fi cuantificat cu ajutorul următorilor indicatori [1]:

- 1) *interacțiunea socială;*
- 2) *relaționarea socială;*
- 3) *comportamentul prosocial.*

Acești indicatori necesită selectarea acelor conținuturi ce vor permite relaționarea socială și comportamentul social.

Întrucât în utilizarea anumitor strategii este simulată interacțiunea umană, el poate fi utilizat pentru atingerea unuia sau mai multor obiective, dintre care C.Cucoș amintește [apud 16]:

- ✓ *facilitarea inserției sociale a elevilor, grație interpretării și învățării regulilor necesare ocupării ulterioare a unor statusuri;*
- ✓ *formarea și modelarea comportamentului uman – baza simulării interacțiunii ce caracterizează o structură, o relație sau o situație socială de grup, prin distribuirea în rândul participanților la instruire a unor statusuri foarte bine precizate și relaționate între ele;*
- ✓ *familiarizarea cu modurile de gândire, trăire și acțiune specifice anumitor funcții, posturi, domenii;*
- ✓ *dezvoltarea capacității de empatie și înțelegere a opiniilor, trăirilor și aspirațiilor celor din jur;*
- ✓ *dezvoltarea capacității de a surprinde, de a înțelege și de a evalua opiniile și orientările valorice ale indivizilor cu care relaționează;*
- ✓ *formarea capacității de a rezolva situațiile problematice, dificile, acumularea de experiență în acest sens;*
- ✓ *verificarea corectitudinii comportamentelor formate, validarea celor învățate corect și invalidarea celor învățate greșit;*
- ✓ *formarea și perfecționarea aptitudinilor de muncă în grup și de conducere colectivă.*

1. *Interacțiunea socială* [apud 14]. Interacțiunea este definită de UNESCO ca un ansamblu de măsuri care se aplică diverselor categorii de fenomene și urmărește abolirea segregării, sub toate formele. Prin urmare, integrarea socială este un proces generic de inserție activă și eficientă a individului sau a fenomenelor într-un ansamblu. În general, acest proces se realizează prin diverse forme și mijloace.

Interacțiunea socială se referă și la relația care se stabilește între individ și societate. Ea se realizează pe mai multe niveluri și sub diferite modalități.

Rezultatul interacțiunii sociale se caracterizează prin [12]:

- organizarea activității în comun, fapt ce duce la activizarea proceselor de cunoaștere-învățare;
- repartizarea acțiunilor și operațiilor inițiale;

- comunicarea fără de care nu se poate face repartizarea, schimbul și înțelegerea reciprocă, se planifică condițiile activității și se selectează modurile de acțiune adecvate obiectivelor instructive;
- schimbul cu moduri de activitate, dictat de necesitatea elaborării diferitelor procedee pentru dobândirea procesului comun al activității – rezolvarea problemei;
- înțelegerea reciprocă, care este dictată de caracterul includerii elevilor în activitatea comună.

Toate aceste elemente ale eficienței interacțiunii sociale necesită și determinarea specificului grupului social în care copiii de la grădiniță sunt obligați să stea într-o grupă.

Sv.Rusnac definește *grupul social* ca un ansamblu de persoane constituit în funcție de anumite criterii obiective sau subiective, determinate de către membrii lui sau impuse din exterior de anumite persoane sau circumstanțe [13, p.168].

Grupul social presupune [13]:

- existența de raporturi între membrii grupului, determinate de acțiunea unor stimuli sau de comportamentul unor membri ai grupului;
- organizarea într-o anumită structură care are forma de cadru social stabil, în care decurg relațiile dintre membrii grupului.

S.Asch [apud 9] caracterizează grupul social prin influență socială, considerând că membrii unui grup pot influența ajungându-se la un conformism reciproc. Conformarea și complianța comportamentală în grupul de copii înseamnă, după Romiță B. Iucu, aderarea la anumite seturi normative acceptate la nivel de grup.

I.Kalman prezintă stadiile influenței sociale ca fiind [apud 5]:

- a) *compliance*: preluarea unui comportament în scopul obținerii unei reacții favorabile din partea autorității;
- b) *identificarea*: preluarea anumitor norme comportamentale cu ajutorul autodefinirii, prin relația cu cel de la care preia comportamentul;
- c) *internalizarea*: preluarea anumitor comportamente normative aflate în consonanță cu sistemul axiologic personal.

2. *Formarea comportamentelor prosociale*. Comportamentul este modul în care acționează oamenii, spre deosebire de felul cum gândesc [3]. Aceasta este explicația contrazicerii factuale cum că conținuturile sunt bine cunoscute, iar comportamentul, intenția de a acționa este la nivel de frustrare.

Teoria *comportamentului social* se bazează structural pe următoarele elemente [19]:

- ✓ Cunoștințe factuale;
- ✓ Atitudine socială;
- ✓ Reguli comportamentale;
- ✓ Valori sociale și morale;
- ✓ Intenția comportamentală socială;
- ✓ Comportament prosocial.

R.Harwood [10] relatează despre comportamentul prosocial ca fiind unul care include acțiuni pe care societatea le consideră dezirabile și pe care încearcă să le încurajeze la copii.

Relevanța valorizării experiențelor pozitive față de ceilalți se identifică prin trei abordări (Sears, 1993) [apud 2]:

- orientarea sociopersonală, potrivit căreia copilul este familiarizat cu reguli de comportament acceptate social și cultural, subiectul fiind dispus să și le însușească;
- încorporarea acestor valori în propriul sistem deja format, copilul fiind exponentul propriilor nevoi, al scopurilor care îl transcend și îi fixează cadrul de asimilare personală;
- orientarea personalizată, în care standardele și regulile de comportament sunt dirijate spre sine, spre latura intraindividuală, cu anumite condiții și ritmuri de asimilare.

3. *Dezvoltarea conceptului sine* [13]. Conform unor perspective mai recente, *sinele* este împărțit în trei unități distincte: *autocunoașterea*, *autoreglarea*, *autoevaluarea*.

Copiii își dezvoltă sentimentul sine-lui în relație cu alte persoane din contextul cultural. Opiniile evaluative pe care le dezvoltă copiii despre sine includ atât judecățile lor cognitive, cât și reacțiile lor afective la aceste judecăți.

Operațiunile de dirijare socială în conceptualizarea cunoștințelor până la comportamentul rezultat ca stil de reactivitate socială pot fi reduse la următoarele dimensiuni în clasele primare:

1. **Dimensiunea de relație: situații, contexte, fenomene cu profil prosocial ce sunt legate de protecția mediului.**

- *Aplicație*: Desenează o situație în care este încălcată o regulă a unei prietenii frumoase.

2. **Dimensiunea descriptivă:** *exemplificarea circumstanțială a anumitor situații sociale.*
  - *Aplicație:* Explică care sunt drepturile copiilor în parc.
3. **Dimensiunea expresivă:** *acțiuni procedurale în manifestarea premiselor comportamentale:*
  - *Oral-imaginativă:* Ce ai face tu pentru a salva planeta Pământ?
  - *Grafică:* Proiectează acțiunea de adoptare a unui copac din curtea școlii.
4. **Dimensiunea etico-socială:**
  - *Cauzală:* Care sunt pericolele ce amenință astăzi omenirea?
  - *Consecutivă:* Care ar fi consecințele dispariției apei potabile de pe Terra?
  - *Model utopic:* Cum crezi că ar fi lumea fără deșeuri?
5. **Dimensiunea practică, acțională:** *intreprinderea acțiunilor propriu-zise.*
  - *Aplicație:* Ce s-ar putea face ca oamenii să respecte curățenia?
6. **Dimensiunea explorativ-cognitivă:** *analiza studiilor de caz.*
  - *Aplicație:* Ești în trecere pe lângă un lac. Deodată observi un mator stând la pândă, intenționând să se apropie de cuibul unor lebede. Ce faci?
7. **Dimensiunea corectivă:** *se inițiază acțiuni concrete pentru sensibilizare față de natură.*
  - *Aplicație:* Explică-i lui Dan, de ce nu este bine să luăm acasă un arici?

Aceste dimensiuni relevă strategii de formarea/dezvoltare a atitudinilor sociale și a comportamentului prosocial.

Concluzii

Correspondența dintre aceste dimensiuni motivează argumentativ subiecții să renunțe la neglijență și indiferență, să adopte responsabilitatea și implicarea pentru mediu și, astfel, formează contexte particulare de relaționare a *eu-lui* în societate.

Contextul școlar al socializării, în care funcționează școala, integrează multiple variabile, a căror configurare și condiționare reciprocă asigură caracteristici specifice programelor educaționale. Caracteristicile câmpului psihosocial al școlii condiționează eficiența acțiunilor didactice, ambianța educațională. Câmpul educațional creat este un ansamblu structurat al relațiilor psihosociale pe care le determină interacțiunile interpersonale în activitatea comună de natură instructiv-formativă și în afara acesteia.

Bibliografie:

1. BADEA, E. *Caracterizarea dinamică a copilului și adolescentului de la 3 la 18 ani.* București: Editura Didactică și Pedagogică, 1993. 156 p.
2. BOZA, M. *Atitudinile sociale și schimbarea lor.* Iași: Polirom, 2010.
3. COSMOVICI, A., IACOB, L. *Psihologie școlară.* Iași: Polirom, 1999. 304 p.
4. CREȚU, E. *Psihopedagogia școlară pentru învățători.* București: Aramis, 1999. 192 p.
5. CRISTEA, G. *Psihologia educației.* București: Coresi S.A., 2001. 180 p.
6. CRISTEA, S. *Teorii ale învățării: modele de instruire.* București: Editura Didactică și Pedagogică, 2005. 192 p.
7. DORON, R., PAROT, Fr. *Dicționar de psihologie.* București: Humanitas, 2006.
8. DUȚU, M. *Probleme ale educației ecologice.* Cluj-Napoca: Gold Press, 2012.
9. FRUMOS, Fl. *Didactica: fundamente și dezvoltări cognitive.* Iași: Polirom, 2008. 214 p.
10. HARWOOD, R., VASTA, R. *Psihologia copilului.* Iași: Polirom, 2010. 944 p.
11. POPESCU-NEVEANU, P., GOLU, M. *Sensibilitatea. Modalități de recepție senzorială.* București: Editura Științifică, 1970. 318 p.
12. POPOVICI, D. *Didactica. Soluții noi la probleme controversate.* București: Aramis, 2000. 128 p.
13. RUSNAC, Sv. *Preocupări ale psihologiei sociale.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2007. 264 p.
14. SALADE, D. *Dimensiuni ale educației.* București: Editura Didactică și Pedagogică, 1998.
15. SION, G. *Psihologia vârstelor.* București: Editura Fundației România de Măine, 2003. 256 p.
16. STĂNCULESCU, E. *Psihologia educației.* București: Editura Universitară, 2008. 398 p.
17. ȘLEAHTIȚCHI, M. *Clasic și modern în psihopedagogia socială.* Chișinău: Lumina, 1996. 248 p.
18. ȘOITU, L. *Dezvoltarea socială în școală.* București: Editura Didactică și Pedagogică, 2001.
19. БЕЛИНСКАЯ, Е. *Социальная психология личности.* Москва: Аспект Пресс, 2001. 300 с.
20. VINING, F. *Environmental behavior and attitude.* Cambridge: Mass. Blackwell, 1995.

Prezentat la 23.04.2015